Ölünemeyen Yer'in Romanı

Dr. Öğr. Üyesi Elif Ergün

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5330-9760>

Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Sakarya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 03.04.2019
Kabul: 08.08.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Ölüm
Aşk
Devlet
Kilise
Güvenlik
Saramago

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29107>

Öz

Ölümün anlamı tarihsel olarak değişkenlik arz eder. Geçmişte hayatın içinde, doğal olarak tanımlanan ölüm modern çağ ile birlikte artık bambaşka bir hale gelir. Ölümün bu anlam değişikliği en açık haliyle kurumlarda gözlenebilir. Modern zamanlarda ölüme karşı tavır çok daha vahşidir. Ölüm kendimiz için soğuk, istenmeyen, bir şekilde ötelediğimiz bir yerlerde konumlanır. Başkasının ölümü ise romantik, mitsel öğelerle anlatılır. Felsefe söz konusu olduğunda ölüm, kimilerine göre felsefe yapmanın adıdır. Diğer bir deyişle felsefe nasıl öldüğünü sorusunu hatırlatır. Başkasının ölümü kadar kendi ölümümüzü soru konusu etmemiz aynı zamanda yaşamın değerine dair bir sorgulamadır. Dolayısıyla ölümün daima bir kamusal yüzü mevcuttur. İktidarlar, devletler hiç kimsenin ölmediği/ölemediği bir durumla karşılaşsalardı ne olurdu?

Bu çalışma yukarıda bahsi geçen soruya Saramago'nun "Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş" romanı merkezinde yanıt verme denemesidir. Saramago, ölümün olmadığı bir geleceğin nasıl olacağını önce kamusal alanda sonra da duygu dünyasında kurgular. Kamusal alanda kilise, devlet, güvenlik, adalet insanın ölümü üzerinden işleyen tüm kurumlar iflas eder, kaos oluşur. Duygu dünyasında ise ölüm bambaşka bir kimlikle ortaya çıkar ve yine hiç kimse ölmez. Bu kez gerekçe farklıdır. Ölünemeyen bu yere dair anlatılan bir bakıma yaşamın da değerine dair olacaktır. Ölümün olmadığı yerde yaşamın da değeri yoktur. Aşk ölüm karşısında zafere ulaşır. Bu da aynı zamanda yaşamın değeri anlamına gelir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Ergün, E. (2019). Ölünemeyen Yer'in Romanı. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 127-136.

The Novel of the Land Where One Cannot Die

Asst. Prof. Dr. Elif Ergün

Sakarya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy, Sakarya – TURKEY

Article History

Submitted: 03.04.2019

Accepted: 08.08.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Death

Love

State

Church

Security

Saramago

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29107>

Abstract

The meaning of death is historically variability. In the past, naturally defined death is now completely different with the modern age. This change in the meaning of death can be observed in institutions. In modern times, attitude against death is much more violent. Death is situated somewhere cold, undesirable, and distant from ourselves. The death of someone else is described as romantic and mythical. When it comes to philosophy, death, for some, is the name of doing philosophy. In other words, philosophy reminds us of the question of how one is dead. We do not question our own death as much as the death of others, but it is also a question of the value of life. So death always has a public face. What would have been if the powers, the states, encountered with a situation in which no one died or no one could die?

This paper is an attempt to answer the above-mentioned question through Saramago's novel, the "Death at Intervals". Saramago fictionalized how future would be without death in the public place and in the world of emotion. In the public place all the churches, the state, the security, justice all the institutions functioning through the death of man go bankrupt and chaos occurs. In the world of emotion, death comes out with a completely different identity, and no one dies again. This time the reason is different. A description of this land where one cannot die will be about the value of life. Where there is no death, life has no value. Love win victory in the face of death. This also means the value of life.

1. GİRİŞ

Ölüm kavramını anlamak birçok disiplini bir arada düşünmeyi gerektirir. Felsefe, tıp, psikoloji, sosyoloji, tarih, teoloji, edebiyat, ve en nihayetinde antropoloji gibi disiplinlerin konuya dair söylediklerini dikkate almak, tarihsel kırılma noktalarını fark etmek bu çabada yardımcı olabilir. Her bir disiplin kendi uyarınca kavramın belirli bir yerinden tutmuş olsa da derli toplu bir bakış ölümün az da olsa muğlak görüntüsünü aydınlatılabilir. Ama en nihayetinde ölüm deneyimsel alana aittir ve biriciktir, öznenin kendisine ait tekil bir olaydır. Bir kere deneyimlendikten sonra aktarılamayan diğer bir ifade ile ortaklaşamadığımız bir olayın adıdır.

Bununla beraber sanayi çağı sonrası insanlar için ölümün tartışmasız öne çıkan kamusal bir yüzü de vardır. Blumenberg sorusunda ne kadar da haklı görünüyor; o şöyle sorar: “Ölüm, iki dünya savaşının ve şiddete, insanlık tarihinin toplamına denk kurban veren sayısız küçük savaşların gerçekleştiği yüzyıldaki kadar dehşet ve panik dolu bir deneyim olmuş muydu hiç?” (Blumenberg, 2014:179). Toplu kıyımlar ve katliamlar yalnızca yaşamın değil ölümle kurulan anlam ilişkisini de sorgular kılmıştır. Bir başka deyişle, artık kişinin kendi ölümünün yanı sıra başkasının, ötekinin ölümünü de hiç olmadığı kadar ölüm imgesine dâhil edilmiştir. Adorno’nun “her insanın yerine, toplumun hazır bekleyen bir yedeği vardır” (Adorno, 2000:240) ifadesi bahsi geçen sorgulamaya çarpıcı bir örnektir. Böylece ölüm deneyimi bireyselliğinden olabildiğince soyunur, kitleselleşir ve insanın ölümle doğal ilişkisinin bu toplumsal ilişkiye tümüyle dâhil edilmemiş bazı yönleri hala kalmışsa onlar da sağlık hizmetlerine havale edilir. Bir canlının toplumsal sistemin dışına çıkışına indirgenmekle ölüm nihayet evcilleştirilmiştir: Ölmek, toplumsal mutlak’ın karşısında doğal organizmanın mutlak anlamsızlığına doğrudur sadece (Adorno, 2000:240-241).

Adorno’nun, “evcilleştirilmiş ölüm” dediğine Ariés “vahşi ölüm” adını verir. Ona göre ölüm karşısındaki eski tavırda ölüm, bildik, yakın, yumuşatılmış, önemsiz ve ehlileştirilmiştir. Bugün ise adını bile söylemeye cesaret edemeyeceğimiz kadar korku yaratan ölüm vahşi hale gelmiştir. Bizler, teknik olarak, ölebileceğimizi kabul ediyoruz, kendi yakınlarımızı sefaletten korumak için yaşam sigortaları yaptırıyoruz. Fakat gerçekten, en derinlerimizde, ölümlü olmadığımızı hissediyoruz (Ariés, 2015:95) Ölümün “doğal” halden “vahşi” hale dönüşmesiyle beraber ölümlerin kutsallığı yerini bambaşka bir tavra bırakır. Eskiden cinsellikten ve zevklerden bahsetmek nasıl utanç verici ise, bugün de ölümden ve acılardan bahsetmek utanç vericidir. Matemde olduğunuz için birisi sizden uzaklaşıyorsa veya kaybınızla ilgili olarak en ufak imadan bile kaçınıyorsa veya kaçınılmaz başsağlığı mesajlarını çarçabuk söylenen birkaç kelimeye indirgiyorsa, kalpsiz olduğu için, duygulanmadığı için değil, tam tersine duygulandığı içindir, ne kadar duygulanırsa o kadar duygusunu saklayacak, soğuk ve kayıtsız görünecektir. Görgü kuralları artık ölüme her türlü göndermeyi yasaklıyor. Bu marazi bir durumdur, ölüm sanki yokmuş gibi konuşulur. Sadece ortadan kaybolan insanlar vardır ve bunlardan artık bahsedilmez ve belki de öldükleri unutulduğunda daha sonra onlardan bahsedilecektir (Ariés, 2015: 193).

Kamusal yüzünün öne çıkmasıyla ölüm kutsallığından arınca tıbbın sahasına giren teknik bir fenomen halini almıştır. Geçmişte evinde, kendi yatağında, içerisinde çocuklar ve din görevlisinin de bulunduğu kalabalık bir grupta karşılanan ölüm yerini hastaneler ve kliniklerde ölüme bırakmıştır. Geleneksel toplumlarda hastanın çevresine toplanmak ve son nefesine kadar onunla iletişim kurmak alışkanlığı varken, bugün özellikle hastanelerde ve kliniklerde ölmek üzere olan kişiyle hiç iletişim kurulmaz (Ariés, 2015:256). Bu yeni imge kişinin yalnızca “beden” teknolojilerine bağlı olarak ölümü tanımlamasına hatta ölüm yerine “hastalık” imgesini koymasına sebep olmuştur. Bugün artık bizler için ölüm sebebi yalnızca “hastalık”tır. Illich’in dediği gibi “beyaz adamın ölüm imgesi tıp uygarlığıyla birlikte yayılmış, kültürel sömürgeleştirme açısından önemli bir güç haline gelmiştir” (Illich, 2004:110). Geçmişte ise durum bundan oldukça farklıdır. Tanrı’nın çağrısından doğal bir olaya doğru evrilen

ölüm imgesi insan bedeninin bir nesneye indirgenmesine yardımcı olmuştur. Artık ölümün sebebi doktorun tanımladığı belirli hastalıkların sonucudur (Ilich, 2004:114) ve kuşkusuz ki bu doğaldır.

Ölüm imgesinin hastalığın sınırında tanımlanması kadar tartışmalı olan bir başka konu da kişinin ölü olduğuna nasıl karar verileceğidir. Çağdaş dünyada beden teknolojilerine bağlı olarak insanın ölmekte olduğu olgusu ile ölü olduğu olgusunun zaman zaman birbirine karıştırıldığı düşünülür. Eski dünyada nefesin kesilmesi ve kalbin durması olarak tanımlanan ölüm, geçtiğimiz yüzyılla beraber yerini “beyin ölümü”ne bırakmıştır. Bugün henüz tartışmalar bitmemiştir. Knudsen’in dediği gibi beyin ölümünün hukuki statüsünün toplumca kavranamadığına dair en güçlü işaret beyin ölümü vakalarının neredeyse tümünden “hasta”, “birey”, “bağışçı” olarak söz edildiği halde, “ceset” sözünün hemen hiç kullanılmamasıdır. Bu örnekler şu sorulara sebep olur: Beyin ölümü ile ölüm aynı şey midir?(Siri, 2015, 54) Ya da beyin ölümü tanısı neden kullanılmaya başlandı? Tanının kendisi özellikle 1950’ler ve 1960’larda organ nakli uygulamalarına bağlı olarak geliştiği gözlenirse de esas itici gücün organları almaktan ziyade bu talihsiz hastalarla ne yapılacağı kaygısıdır (Siri, 2015:55-56). Ölümün kamusal yüzü henüz daha en başında onun tanımlanmasında karşılığını bulur.

Tüm bu birbiriyle iç içe geçen ifadeleri yan yana koyduğumuzda ölümün tanımlanmasının olanaksızlığı diyebileceğimiz bir sonuca doğru evriliriz. Aslında ortada Bauman’ın ifadesiyle kocaman “bir boşluk”, “var olmayış” (Bauman, 2000:10) temsili vardır. Temsilin kendisine yönelik türlü stratejiler yürütülür. Bunlardan biri de ölümün kaçınılmazlığına rağmen ölümsüzlük temasıdır. Bu tema birçok disiplinde konu edilmiştir. En bilindik haliyle felsefe tarihinde Platon’un idealarından itibaren filozofların tüm metinlerinde gezinen şey budur. Aslında her birimiz dünyada bir iz bırakmak isteriz. Belki de dünya ile aramızda kurduğumuz bağın kendisi böyle bir şeydir. Ölümsüzlüğü tanımlamak ya da düşünmek diyelim ölümün mevcut olduğu bir durumda ancak gerçeklik kazanır. Belki de ironinin kendisi tam da budur. Borges’in, ölümsüzlüğü anlamsız, tanrısal, korkunç, anlaşılmaz bulması ve insan dışında bütün yaratıkları ölümsüz (Borges, 1994:24) addetmesinin ardında böylesi bir görüş vardır.

Kimsenin ölmediği tüm insanların ölümsüz olduğu bir “yer” nasıl olurdu? Ölümü bir başka ifadeyle tüm beden terbiyesini, yeteneklerini, güçlerini şekillendiren iktidar –Foucault’cu iktidar da denilebilir-böylesi bir durumla karşılaşsa neler olurdu? Ölümün kamusal yüzü toplumsal kurumları nasıl etkilerdi? Birbiri ardına sorulabilecek bu sorulara Saramago’nun eşsiz romanıyla cevap verilebilir.

2. ÖLÜNEMEYEN YER

“Ertesi gün hiç kimse ölmedi” (Saramago, 2007:11) Saramago’nun fantastik bir o kadar da ironik romanı bu cümleyle başlar ve biter. Farklı gerekçelerle de olsa romanın başladığı ve bittiği yerde sonuç aynıdır. Hiç kimsenin ölmediği yer anlatısı aslında hiç kimsenin ölemediği yere dönüşür. Her şey otuz bir aralık gününün yirmi üçüncü saatinin elli dokuzuncu dakikasından itibaren adı belirtilmeyen

* Beyin Ölümü içerisinde hukuk, din, etik ve siyaseti de barındıran çok geniş kapsamlı bir konudur. İlk olarak Harvard Tıp Fakültesi Beyin Ölümünün Tanımına Dair İncelemelerle Görevli Geçici Komisyonu’nun “Geri Döndürülemez Komanın Bir Tanımı” adlı raporunun 1968 yılında yayımlanmasının ardından ölüm için yeni bir kıtas belirlendi: beyin ölümü. Harvard kıstaslarına göre beyin ölümü tanısı koymak için düz-EEG’nin bulunması ve yirmi dört saatlik bir sınama süresinin yanı sıra, beyin yanıtlarının, uyarılmış veya kendiliğinden hareketlerin, kendiliğinden solunum ve beyin sapı reflekslerinin durmuş olması gerekiyordu (Knudsen, 2015: 51). Komisyonunda on hekim, bir ilahiyatçı, bir avukat ve bir bilim tarihçisi ve beyin sapı reflekslerinin durmuş olması gerekiyordu (Knudsen, 2015: 51). Komisyonunda on hekim, bir ilahiyatçı, bir avukat ve bir bilim tarihçisi bulunuyordu. Harvard kıstaslarının belirlenmesinin üzerinden on yıldan fazla bir süre geçtiğinde, bir grup anesteziyolog yaşam kurtarmak amacıyla tasarlanmış yeni resüsitasyon ve yoğun bakım teknolojilerinin bazen yalnızca ölme sürecini uzatmaktan başka işe yaramadığı kaygısıyla Papa XII. Pius’tan bu konuda nasihat istedi. Papa da “ölüm anı”nın tanımını yapmanın doktorlara düştüğünü söyledi ve durumu umutsuz olan hastalarda yaşamı uzatmak için olağandışı araçlar kullanmak gibi bir yükümlülüğün bulunmadığı hükmünü verdi (XII. Pius:1957). Böylelikle, geri döndürülemez, ağır ve akut beyin hasarlarında, yaşam destek tedavisini esirgemek veya geri çekmek ahlaki açıdan kabul edilebilir hale geldi (Bruno, Ledoux, Laureys, 2015:84).

bir ülkede hiç kimsenin ölmemesi ile başlar. Öyle ki “gündüzüyle gecesiyle, sabahıyla akşamıyla, yirmi dört saat boyunca, ne hastalıktan, ne ölümcül bir kaza sonucunda, ne de sonuna kadar götürülmüş bir intiharın neticesinde hiçbir şekilde hiç kimsenin ölmediği görülüyor, hiç kelimesi durumu özetliyordu” (Saramago, 2007:17)dur. Yeni yıla yepyeni bir deneyimle giren adını bilmediğimiz ülkede bu olağanüstü durumun toplumda karışıklık yaratması kaçınılmazdır. Elbette öncelikle iktidar mercilerinden resmi bir açıklama beklenir. Geç saatlerde de olsa resmi bir açıklamada başbakan yeni yılın başlangıcından beri ülkede hiçbir ölüm olayının kaydedilmediğini teyit ediyor, bu tuhaf olguya dair yorumlarla çıkarımların sorumluluk ve görev bilinci çerçevesinde yapılmasını rica ederek, olanların talihin getirdiği bir tesadüfler silsilesinden, kozmik düzeyde gerçekleşen ve sürekliliği olmayacak bir düzensizlikten ya da zaman-mekân denkleminde istisnai nitelikli olarak rastlantıların bir araya gelmesinden ibaret olabileceği ihtimalinin de göz ardı edilmemesini istiyor, tüm bunlara karşın, hükümetin olabildiğince düzenli ve etkin çalışmak adına, konuyla ilgili uluslararası kuruluşlar nezdinde de temaslara başladığını vurguluyordur (Saramago, 2007:17). Pek inandırıcı olmayan bu açıklamaya ilk itirazın bir başka iktidar odağı olan kardinalden gelmesi şaşırtıcı olmaz. Çünkü kimse ölmezse diriliş de olmayacak diriliş umudu ortadan kalkarsa kiliseye de ihtiyaç kalmayacaktır. Kilise yoksa din de olmayacak, kardinal diye birinden artık söz edilmeyecektir. Saramago bu gerçeği romanda başbakan ile kardinal arasında geçen diyalogla gösterir: Başbakan kardinale “hiç kimse ölmezse kilise ne yapmayı düşünür acaba?” diye sorar. Kardinal soruya soruyla cevap verir: “bundan sonra hiçbir zaman hiç kimse ölmezse devlet ne yapacaktır?” (Saramago, 2007:20).

İktidar odaklarının endişelendiği bu hazin durumu az da olsa coşkuyla karşılayan ve bunu çiçekli balkonuna astığı bayrakla kutlayan hoşnut insanlar da vardır. Bu insanların mutluluğunu paylaşmak isteyenlerin sayısı giderek de artınca ülkenin tamamında bayraklanma hareketi hızla yayılır.

Oysa iktidarlar cephesinde durum ciddi bir endişe kaynağı olmaya devam eder. Cenaze levazımatı ile uğraşan firmalardan, sigorta kuruluşlarına, huzurevlerine ve hastanelere toplumun önemli işkolları başbakanın ve kardinalin endişelerini paylaşır. Hatta cenaze levazımatı ile uğraşan firmalar hammadde akışları bir anda bıçak gibi kesilince genel kurul çerçevesinde geçici bir çözüm bulurlar. Hükümetten, bundan sonra “gerek kaza sonucunda gerekse doğal yolla ölen tüm ev hayvanlarının cenaze levazımatçıları tarafından yürütülmesi mecburi olacak yakma ya da defin işlemleriyle ebediyete uğurlanmalarını yasal zorunluluk haline getirecek kanuni düzenlemeleri yapmasını” (Saramago, 2007: 20) isterler. İnsan ölemiyorsa o zaman ölen başka şeylere yönelmek en akıllıca olmasa da en kestirme çözüm gibi görünmektedir. Yeni duruma bir an önce ayak uydurmak aynı zamanda toplumsal kaosu engellemese de geciktirir.

Çok geçmeden gerek özel gerekse devlete bağlı hastanelerin yöneticileri de yetkili makamlar nezdinde endişe ve sıkıntılarını dile getirmek için kendi branşları ile ilgili bakanlık olan sağlık bakanlığının kapısını çalarlar. Onlara göre yatan hastalardan, şifa bulanlardan ve ölen hastalardan oluşan döngüde bir şekilde kısa devre meydana gelmiştir. Buna dair bulunan geçici çözüm ise ölümcül durumlarından geriye dönüşün mümkün olmadığı tasdik olunan hastaların bakımlarına evde devam edilmek üzere ailelerine teslim edilmelerini tavsiye etmektir. Huzurevleri de çok geçmeden cenaze levazımatçıları ile hastanelerin izinden giderler ve başlarını vurabilecekleri bir ağlama duvarı arayışı içine girerler (Saramago, 2007: 26).

Hiçbir hasta ölemiyorsa sigorta şirketlerinin anlamı nedir? Hayat sigortası kim yaptırır? Sigorta şirketleri de cenaze levazımatı ile uğraşan firmalar gibi bir çözüm arayışına girer. Çözüm basittir; firmalar, mutlu sigortalıları sekseninci yaşlarını doldurana kadar, primlerini normal bir şekilde toplamaya devam edecekler, sekseninci yaş günlerinden sonra ise kişiler sanal birer ölü haline dönüşecekler, o aşamada sigortanın tüm yükümlülükleri ile ödenmesi gerekecek ve firmalar da bunu harfiyen yerine getireceklerdir (Saramago, 2007:32-33). Bulunan çözümün en ilgi çekici tarafıysa, isteyen

sigortalıların, kontratlarını ikinci bir seksen yıllık dönem için uzatabilecek olmaları ve bu ikinci seksen yılın sonunda da ikinci bir ölüm haklarının oluşacak olmasıydı, böylece önceki dönemde yapılan tüm işlemler tekrarlanacak ve döngü devam edecekti.

Ölümün işini belirsiz bir süre boyunca askıya alması yalnızca toplumun belirli kurumlarını değil ölüm döşeğindeki insanları da alternatif çözümler üretmeye yönlendirir. Komşu ülkelerde insanların ölmeye devam ettiği fark edilir edilmez ölmek isteyen kişiler sınırın diğer tarafına nakledilmeye başlar. Bu durumun bir anda iç karışıklığa dönüşeceğini tahmin etmek zor değildir. Hükümet ise bununla baş etmek için silahlı kuvvetlerin sınırlar boyunca önlem alacağını ve ölüm döşeğinde bulunan hiç kimsenin hattı geçmesine izin verilmeyeceğini açıklar. İşin içinde güvenlik önlemi varsa bunu kendi lehine çevirmeye çalışan illegal bir grup mutlaka vardır. Dolayısıyla önlemler alınsa da ölümlerin taşınması için “maphia” adlı bir grup ortaya çıkar ve güvenlik birimlerini tehdit eder, bakanla yasa dışı yoldan işbirliğine giren grup işi devralır.

Tüm bu kaos ortamı yaklaşık yedi ay sürer ve bir gün ulusal kanal müdürüne yollanan eflatun renkli bir zarfla ölüm geri döner. Ölümün yolladığı mektupta kendisinden bu denli rahatsız olan insanların sonsuz yaşamın nasıl bir şey olacağını görmelerini istediğini ama artık olayların normal akışına döneceği yazılıdır. Bunun anlamı, ölmüş olmaları gereken ancak sağlık durumları ne olursa olsun dünyadaki varlıkları devam eden kişilerin yaşamlarının gece yarısı saatler on ikiyi gösterdiğinde son bulacağıdır. Ayrıca usulle ilgili yeni bir değişiklik söz konusudur. Ölüm, insanlara haber vermeden canlarını almış olmaktan dolayı rahatsız olmuş ve bu tutumunun uygunsuz ve hoyratça olduğunu kabul etmiştir. Bundan sonra herkes ölüm konusunda eşit şekilde uyarılacak ve tüm insanlara yaşayacakları son bir haftada işlerini yoluna koyma fırsatı verilecektir. Ölüm, kendi eliyle yazdığı ve imzaladığı metni ülkenin tüm evlerine ulaştırılmasını istedikten sonra, mektubu insanların genelde onu tanıdıkları adıyla imzalar: ölüm.

Ölümün tekrar görevine devam edeceği gerçeği kıyımdan da öte bir şey olur. Çünkü ölümün bekleme listesinde altmış binin üzerinde insan birikmiştir ve hükümet bir kere daha acil önlemler almak zorunda kalır. Devlet yetkilileri, esrarengiz bir şekilde geri dönen “ölüm”ün peşine düşerken, kiliseler hiç boş kalmıyor, ibadete bir an bile ara verilmiyor, montaj hatlarını andıran uzun kuyruklar oluşturan günahkârlar kilisenin bir kapısından giriyor, sunağın bulunduğu bölümün etrafında iki kez döndükten sonra bir başka kapıdan kutsal mekânı terk ediyorlardır. Aynı şey sağlık bakanlığının umutsuz durumda bulunanlar için, kilisenin uygulamalarını taklit etme endişesiyle palas pandıras bulup görevlendirdiği terapistlerin de başına gelir. Psikologlar birçok kez, tam da insanlara içlerindeki acıyı dışa vurmak için gözyaşlarına hâkim olmamayı tavsiye ettikleri esnada, ertesi gün kendilerinin de aynı zarflardan birini alabileceklerini düşünerek hıçkırıklara boğulurlar.

Ölümlülerin, hareketli ve karışık gündemine rağmen ölüm görevini eksiksiz yerine getiriyordur. Ancak bir gün sıra dışı bir olay meydana gelir ve eflatun renkli zarflardan biri iade edilir. Ölüm, alışık olmadığı bu olay karşısında şaşkına döner. Birkaç kere tekrar yolladığı mektubun bir kez daha masanın üstünde olduğunu görür. Arşiv dolabına yönelir, döndüğünde şüpheli dosya elindedir, kişi kesinlikle doğru kişidir, dosyadaki isim zarfın üzerindekiyle uyuyuyordur, adres doğrudur, meslek hanesinde viyolonsel sanatçısı yazıyordu, medeni hali ise boş bırakılmıştır. Ölüm viyolonselcinin dosyasını inceliyor ve daha önce görmediği hiçbir şeye rastlamıyordu, bilgiler, bir hafta önce ölmüş olması gereken, buna karşın mütevazı sanatçı evinde, hanımların kucağına çıkan kara köpeği, piyanosu, viyolonseli ve geceleri susama huyuyla yaşamını sakince sürdüren bir müzisyenin biyografisini ortaya koyuyordur. Ölüm, bu beklenmedik olayın hemen ertesinde kendini tamamıyla viyolonselciyi takip etmeye adar, onu gölgesi gibi takip etmenin ötesinde, adeta içtiği su, aldığı nefes olur. Sonrasında ise ölüm, kadın haline gelmiş bir şekilde viyolonselcinin hayatına girer. Onun konserine gidip, konser çıkışı tanışır. Ertesi gün, kadın yani ölüm viyolonsel sanatçısını ziyaret eder. Bach'ın altı numaralı

süitinin yazılı olduğu defteri eline alır ve ondan bunu çalmasını ister. Ölüm adama âşık olur ve günlerdir yanında taşıdığı zarfı mutfakta basit bir kibrit ile yakar. Ölüm adama sarılır ve hiç uyumayan ölümün, bu kez daha ne olduğunu bile anlamadan uyku gözkapaklarını yavaşça örter. Ve ertesi gün hiç kimse ölmez.

Bu uzun roman anlatısında da görüldüğü üzere, Saramago, ölümsüzlüğü diğer bir ifade ile ölümün görevini askıya almasıyla açığa çıkan dünyayı anlatır. Ölüm görevini yapmadığında da alışıldık düzenin dışına çıkarak/merhamet gösterip önceden haber verdiğinde de toplumsal yapıda kaos meydana gelir. Burada birbirini bütünleyen, iki ayrı kesit gibi iş gören temel izleklerden söz edilebilir. İlk izlek ölümün kamusal yüzüdür. Ölüm bir iktidar sarmalında, kendisine biçilen rol her ne ise ona uygun şekilde anlamlandırılır. Toplumsal yapının temel kurumlarında, ailede, sosyal hayatta, bireysel yaşantılardaki herhangi bir değişikliğin nasıl sonuçlanacağını oldukça güçlü bir imge olan “ölüm” üzerinden aktarır. Romanda ölümün kamusal yüzü diğer bir deyişle iktidarın nesnesi olması dışındaki yüzü başka bir temel izlek olan “aşk” ile gösterilmiştir. Saramago’nun romanında ölüm iki farklı gerekçe ile işini yapmaz. İlk gerekçesi tamamen ahlakidir. İster ki o olmadığında insanlar nasıl bir hayat sürecekler görsün. İkinci gerekçe ise daha kişiseldir. Ölüm sanata/sanatçıya âşık olur. Diğer bir ifade ile aşk ölümü yener ve yine kimse ölmez.

Saramago’nun yer yer mizahi bir üslupla kaleme aldığı romanında kişinin bedeninin sadece kendisine ait olmadığı onun aynı zamanda devletin egemenliğinin, devletin kurumlarının meşruiyetini sağlayan siyasal bir beden de olduğu görülür. Bu yüzden de ölüm olay olarak biricik olsa da kimin ölüp kimin ölemeyeceğine/ölmeyeceğine karar veren mekanizma gücünü yitirdiğinde işler karmaşıklaşır. Bu anlatı biyo-politikanın ne olduğunu ve nasıl işlediğini göstermesi açısından tipiktir. Diğer bir deyişle biyolojik hayatın siyasal doğasının farkına varılmasını göstermesi açısından önemlidir.

Modern Batı toplumlarında özellikle XVIII. yy.dan itibaren insanın bir insan türü teşkil ettiği yönünde temel biyolojik bir olguyla karşılaşırız. Foucault’nun biyo-iktidar dediği kabaca budur. Söz konusu olan, Foucault’nun diliyle söylersek nüfusun biyo-politikası düşüncesi perspektifinde konumlandırılmış bir süreçtir. Bilindiği üzere Foucault, -o ünlü iktidar mekanizmalarını anlatırken- XVII. yüzyıldan itibaren yeni tekniklerin ortaya çıktığını söyler. Bu tekniklerin biçimleri, birer karşı sav değil, daha çok bir ara bağlantı kümesinin birbirine bağlandığı iki gelişim kutbu oluştururlar. Bunlardan ilki bedeni merkez almıştır, bedenin terbiyesi, yeteneklerinin artırılması, güçlerinin ortaya çıkarılması, yararlılığıyla itaatkârlığının gelişmesi, etkili ve ekonomik denetim sistemiyle bütünleşmesi iktidar yöntemleriyle sağlanmıştır. Foucault buna bedenin anatomo-politikası (Foucault, 2007:102) der. XVIII. yüzyılda oluşan ikinci kutup ise tür-bedeni, canlı varlığın mekânının etkisinde olan ve biyolojik süreçlerin dayanağını oluşturan bedeni merkeze almıştır. Doğum ve ölüm oranları, yaşam süresi, sağlık düzeyi ve bunları etkileyecek koşullar önem kazanmıştır. Foucault buna da nüfusun biyo-politikası (Foucault, 2007:103) der. Beden ve nüfus üzerinde gerçekleştirilen bu düzenlemeler ile iktidarın çevresinde örgütlendiği iki kutup oluşur. Tür-bedenin merkeze alınması ile beraber okul, kışla, tımarhane, hapishane, hastane gibi farklı mekânlar gelişir ve bedene ait göç, konut, sağlık sorunları gibi birtakım sorunlar ortaya çıkar. Nüfusların denetimini sağlamak için çok çeşitli ve çok sayıda denetim mekanizmasının ortaya çıkmasıyla biyo-politika çağı başlamış olur. İktidar yaşatma hakkından ölüm hakkına kadar her yerde hukuksal öznelerle değil, canlı varlıklarla muhatap olur. İktidar yaşam sorumluluğunu yüklenir. Yaşam sorumluluğunu üstlenen iktidar, sürekli olarak düzene sokan, disipline eden mekanizmalar toplamıdır. Biyo-politika, nüfusla ilgili ortaya çıkan tüm bu sorunlar alanında akılsallaştırılarak işler. Katliamlar, savaşlar, toplu ölümlerin yanı sıra iktidar bahsi geçen nüfus denetimiyle yaşatmaya yönelik bir yol izler. Ölümün kısa bir süreliğine de olsa görevini askıya almasının denetim mekanizmasında kargaşaya yol açması bu anlamda oldukça ikna edicidir. Başbakan, kardinale, hastanelerden, cenaze levazımatçılarına kadar tüm kurumlar iktidarın

yaşatma sorumluluğu çerçevesinde ancak olabilirler. Artık tür-bedene dönüşen insan yayılan iktidar ilişkilerinin merkezinde yer alacaktır. Romandaki ölümsüzlüğün güvenliği tehdit etmesi mükemmelleşen biyo-siyasetle beraber ailede, okulda, orduda hatta kamusal alanın her yerine yayılmış iktidar ağının iflası demek olacaktır.

Ölümün görevini yerine getirmediği bir ortamda disiplin ve yasal olanın da anlamı değişime uğrar. Yasaklamanın artık anlamını yitirdiği yerde ne hükümet yöneticilerine ne de kardinallere gerek vardır. Unutmamak gerekir ki “düzen, yasak olan her şey fiili olarak engellendiğinde geriye kalandır” (Foucault, 2014: 45). Yani aslında disiplinci mekanizmanın ilgilendiği yapılmaması gereken şeylerden ziyade yapılması gereken şeylerdir. İyi bir disiplin, size her an ne yapmanız gerektiğini söyleyendir. Yasa sisteminde belirsiz olan şey, izin verilen şeydir; disiplinci kural sistemi içerisinde, belirli olan şey yapılması gereken şeydir, dolayısıyla geriye kalan her şey, belirsiz olduğu için yasak halini alır (Foucault, 2014:45). Ölümün işlevsizleşmesi ile beraber tüm bu mekanizma alt üst olacaktır. Yasanın yasaklaması, disiplini ve güvenliği sağlaması için herhangi bir gerçeklik ögesi mevcut olmayacaktır. Nüfusun güvenliği aynı zamanda devletin güvenliği anlamına gelir. Diğer bir deyişle eğer kimse ölemiyorsa kurumların her biri teker teker iflas edecektir. Bunun anlamı devletin iflasıdır. Yönetenlerin güvenliği buna bağlıdır. Ölümün olmadığı yerde yöneticiler yönetme mekanizmalarını nasıl sürdürebilirler ki? Üstelik yaşlı nesiller ölemeyecekse gençler nasıl onların yerine geçecekler? Ya da kimse ölmeyecekse giderek artan nüfusu nasıl bir hayat bekleyecek? Tüm bu sorular yönetici gücün bir zenginlik ilkesi olarak gördüğü nüfus politikaları ile ilgilidir. Dolayısıyla sağlık, doğum, uzun yaşam gibi insan nüfusunun siyasal ve ekonomi sorunları üzerine yürütülen politikalar iflas edecektir.

Görüldüğü üzere iktidar yaşama olduğu kadar ölüme de karar veren mekanizmalar bütünüdür. Ve iktidar, kurduğu bireyler üzerinden işler (Foucault, 2016:107). Onun nasıl bir ilişkiler ağı içerisinde oluşturulacağına karar verir. Bunun için de toplumsal kurumları işe koşar. Aile, okul hatta kamusal alanın olduğu her yerde iktidar ilişkileri var olur. XVIII. yüzyılda demografinin, şehir yapılarının, sanayinin gelişimi, yaşam, konut, beslenme koşulları, doğum ve ölüm oranları, patolojik fenomenler (salgınlar, yerleşik hastalıklar, çocuk ölümleri), biyolojik ve tıbbi bir bakış açısını ortaya çıkarmıştı (Foucault, 2012: 194). Bu bakımdan “doktor” artık yeni oluşan toplumsal bedenin de teknisyeni olmak zorundadır. Saramago’nun kardinal, doktor ve psikiyatr örnekleri de bu bağlamda düşünülebilir. Bedenin toplumsallaşması/iktidarın nesnesi haline gelmesi kuşkusuz ki ölümü de etkileyecektir.

Ölüm imgesini iktidarın nesnesi dışında konumlandırmak olsa olsa bir duygu durumu ile mümkün görünmektedir. Romanın ikinci temel izleği olan “aşk” söz konusu olduğunda ölüm görevini yap/a/maz. Yazar ölümsüzlüğe ancak bu haliyle izin verir. Sebebini bilmediğimiz ertelenmiş ölüm bir sanatçıya aittir. Yazar ölüme, âşık olduğu kişiyi seçme şansı tanımaz. Viyolonsel sanatçısıyla karşılaşma rutin işini sürdüren ölüm için bir kırılma anıdır. Bu durum, toplumu kargaşaya sürükleyen –herkesin ölümü- ölümsüzlükten yapıcı farklıdır. İlk durumda ölüm karşısında herkes çaresizdir ve çaresiz ölümsüzdür. Ölümün işini askıya alması, insanların en büyük korkularıyla yüzleşmelerini sağlamaktır. Oysa ikinci ölümsüzlük durumunda viyolonsel sanatçısı ölmek zorunda olduğunu ama ölemediğini bilmez. Hatta ölüme âşık olduğunu dahi bilmez. Yazarın romanın son bölümünde viyolonsel sanatçısını değil de ölümü ve onun eylemini öne çıkarmasının sebebi sorgulanmaya değerdir. İkinci durumda ölümü dize getiren aşktır.

Aşk Platon’dan itibaren bir tamamlanma meselesidir. Eksik olanın arandığı bu macerada –ölüm dahi olsanız- Badiou’nun ifadesiyle ilk öge bir ayrılık, bir bölünme, bir farktır. Aşk önce bir İki’yi işler. İkinci noktaya baktığımızda, aşk tam da bir bölünmeyi işlediğinden, o İki’nin kendini göstereceği, olduğu haliyle sahneye çıkacağı ve dünyayı yeni bir biçimde sınavacağı anda, ancak rastlantısal ya da olumsal bir biçime bürünebilir. İşte buna karşılaşma denir. Aşk bir karşılaşmadan her zaman bir şeyler öğrenir (Badiou, 2011:30). Genellikle de bu iki birbirinden oldukça farklıdır. Bazen düşman dünyanın

insanlarıdır. Yine Badiou'nun ifadesiyle "iki farkın karşılaşması bir olaydır, olumsaldır, şaşırtıcıdır, yine tiyatro alanından bir sözle "aşkın sürprizleri"dir bu" (Badiou, 2011:30-31). Saramago'nun romanında ölümün başına gelen de tam olarak budur. Ölüm sürpriz bir şekilde, var olma nedenini askıya alarak rastlantısal bir karşılaşma ile aşık olur.

Aşk ve ölüm imgeleri arasında derin bir bağ vardır. Aşk imgesi çoğunlukla bir imkansızlıkla, çatışmayla ya da farklılıkla kurulur. Genellikle ölüme rağmen ya da ölümlü göze alan aşk bu adı almayı hak eder. Saramago aşkın ölümle olan bu bağını yani birleşmesini gösterir gibidir. Aşk bu bağ sayesinde yerleşik bir kuralı bozmuştur. Zaten "gerçek aşk uzamın, dünyanın ve zamanın yarattığı engelleri kalıcı biçimde, kimi zaman acı çekerek alt eden aşıktır" (Badiou, 2011:33).

Tıpkı ölüm gibi aşk da ebedi, sınırsız, mutlak ve bitimsizdir. Her ikisinde de trajik bir yan vardır. Aşk uğruna göze alınan genellikle ölüm iken Saramago ölüme rağmen aşkı anlatmıştır. Öte yandan aşkı yaşamaya, hayata dair, dinamik, olağanüstü bir hal de mevcuttur. Romanda ölümün cinsiyetinin kadın olarak gösterilmesi-ölüm bir kadın kılığına girerek sanatçıya aşık olur- belki de aşkın çoğaltıcı yanına bir atıftır.

Her iki temel izleği yan yana düşündüğümüzde ölümsüzlüğe dair yapılan sorgulamanın bir yanıyla yaşama dair olduğunu görürüz. Yaşamın değeri, anlamı ya da anlamsızlığı etik ve siyasal alanın kesiştiği yerde durur. Ölümsüzlük fikri tam da bu sebeple ölüm imgesinden ayrı düşünülemez. Nihayetinde Saramago, ölümsüzlüğü anlattığında doğrudan yaşamın kendisini anlatmıştır diyebiliriz.

3. SONUÇ

Günümüz dünyasında ölüm üzerine yapılagelen tartışmalar daha ziyade ötenazi ve bunun hukuksal, etik zeminini belirleme odaklıdır. İstemli ölüm kabul edilen ötenazi dünyanın birçok ülkesinde yasallaşmış durumdadır. Hatta gün geçtikçe farklı teknikler-olabildiğince acısızlaştırılmaktadır. İnternet üzerinde basit bir arama ile bu kararı veren kişilerin son anlarına tanıklık etmek de mümkündür. Oysa yakın geçmişte ötenaziye ilk önce kendi halkına uygulayanlardan biri de Hitler'di. Üstün Alman ırkına uygun olmadığını düşündüğü bedensel engelliler ve yaşlılara uygulanan ötenazi ile binlerce kişi öldürülmüştü. İktidarın yaşatma kadar öldürmeye de muktedir bir güç olduğunu göstermişti. Günümüzde ötenazi hakkını savunanlar ise kişinin kendi yaşam hakkını elinde bulundurduğunu ve bedeni üzerinde her türlü tasarrufa da yine kendisinin karar vereceğini söylerler. Öyle ya da böyle ister başka biri isterse kişinin kendi kararı bağlamında ölüme karar vermek demek her anlamda bedeninin kamusal bir tarafının varlığını dikkate almayı zorunlu kılar. Yine doğal bir olgu olan ölümün kendisini siyasallaştırır.

Ötenazi tartışmaları farklı bir bağlamda da olsa Saramago'nun romanı üzerine düşünüldüğünde temel birkaç noktayı aydınlatması bakımından yardımcı olacaktır. Saramago yaşam kadar doğal bir şey olan ölümlü romanının başkarakteri yapar. Onu kişiselleştirir. Mektuplar yazan, âşık olan, kadın kılığına bürünen haliyle kurgular. Ölüm aynı zamanda insanlara ders veren, yaşam kadar doğal ve gerekli olduğunu göstermek isteyen haliyle de karşımızdadır. Tüm roman boyunca aksaklıkları gidermeye çalıştığında bile soğuk yüzünü hissettirir. Romanın ikinci temel izleği aşk sahneye çıkana kadar ölüm her daim insanların dünyasını şekillendiren temel bir aktördür. Öyle ki bu rolünü görevini askıya alarak gösterir.

Saramago romanında yaşam kadar doğal bir itki olan ölümün görevini askıya aldığına nasıl bir dünya ile karşılaşılacağını özellikle de sosyal hayattaki örnekleri üzerinden mizahi bir dille anlatmıştır. Saramago ölümün aile, sosyal ve bireysel hayatı nasıl şekillendirdiğini çarpıcı bir şekilde gösterir. Altı ay gibi bir sürede kimsenin istese de ölememesi adı belirtilmeyen ülkenin başta yöneticisi olmak üzere tüm toplumsal kurumlarını felce uğratmıştır. Bu durum modern dünyada insan bedeninin

ne anlama geldiği hakkında bir takım ipuçları verir.

Klasik dünyada Tanrı'ya ait olan beden modern dünyada ile birlikte merkezi bir kavram olur ve artık siyasal hayatın bir unsuru haline gelir. Modern çağı başlatan filozofların görüşleri hızlıca bir düşünüldüğünde –Descartes, Leibniz, Spinoza– Tanrı'nın yitirdiği yeri öznenin aldığı açıklıkla görülecektir. Bu özne aynı zamanda kamusal bir görünüm de arz eder. Daha uygun bir ifade ile çeşitli kamusalılıklarla kuşatılır. Farklılaşan özneler yalnızca biyolojik tür olmanın ötesinde iktidarlar tarafından ince ince düşünülmüş çeşitli hesaplarla rejimlere dâhil edilirler. Nüfus savaşları da denilebilecek bu süreçte uyrukların her birinin nasıl yaşayacağına karar veren mekanizma onların ölümlü olmasına da karar verecektir. Ama ortada ölüm olmazsa mekanizma elbette ki iflas edecektir.

Agamben'in ifadesiyle "uysal bedenler" (Agamben, 2013:12) yaratan mekanizma hayata hükmettiği kadar ölüme de hükmeder. İktidar bir ilişkiler ağı olarak tasavvur edildiğinde rahip, başbakan, doktor, sigortacı ortak yaşam üzerine işlerliği olan kurumlar olarak var olurlar. Tamamı insan bedeni üzerinden var olan bu kurumların iflası Saramago'nun romanında incelikli bir dille anlatılmıştır. Yaşam kadar elzem ölüm bahsi geçen kurumların var olma sebebidir. Ölümsüzlük hüküm sürdüğünde de kurumlar var olmayacaktır. İnsanın ütopyası olan ölümsüzlük romanda aktarılanlarla birlikte düşünüldüğünde distopik bir hal alır. Bu, adaletin yerini mafyanın aldığı, insanların ölebilmek için illegal yollardan sınırları geçtiği bir dünyadır. Dünyanın doğal kaynaklarının hızla tükendiği, yaşam kalitesinin düştüğü, yoksulluğun ve açlığın tüm dünyada hızla yayıldığı bir dünyada Saramago'nun kurguladığı ölümsüzlük cezası daha da ağır olacaktır. Ölümün olmadığı yere izin ise yine Saramago'ya atıfla ancak aşk için verilebilir. Aşk ölümden daha güçlü ve hayata dairdir.

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2001). *Kutsal İnsan*. (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Adorno, T. W. (2000). *Minima Moralia*. (Çev. O. Koça Ve A. Doğukan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Ariés, P. (2015). *Batı'da Ölümün Kısa Tarihi*. (Çev. I. Gürbüz). İstanbul: Everest Yayınları.
- Badiou, A. (2011). *Aşka Övgü*, (Çev. O. Türkay). İstanbul: Can Yayınları.
- Bauman, Z. (2000). *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*. (Çev. N. Demirdöven). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Blumenberg, H. (2014). *Endişe Nehri Geçiyor*. (Çev. C. Ener). İstanbul: Metis Yayınları.
- Borges, J. L. (1994). *Ölümsüz ve Pusula*. (Çev. T. Uyar). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruno, M.-A., Didier L. ve L. Steven (2015). *Ölmekte Olan İnsan: Biyotipten Bir Görüş*. (Çev. B. Zeren, Haz. A. Kellehear). *Ölme Üzerine Bir İnceleme*. (s. 81-115). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*. (Çev. H. U. Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*. (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Güvenlik, Toprak, Nüfus*. (Çev. F. Taylan). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2016). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. (Çev. O. Akınhay, I. Ergüden ve F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ilich I. (2004). *Ölüme Karşı Ölüm*. (Çev. E.E.Ç.). *Cogito Sayı*: 40, 107-120.
- Knudsen, K. S. (2015). *Ölmekte Olan Hayvan: Veteriner Tıbbından Bir Görüş*. (Çev. B. Zeren, Haz. A. Kellehear). *Ölme Üzerine Bir İnceleme*. (s.49-81). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Saramago, J. (2007). *Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş*. (Çev. M. N. Kutlu). İstanbul: Merkez Kitaplar.
- Rousseau J.-J.(2009). *Emile ya da Eğitim Üzerine*. (Çev. İ. Yerguz). İstanbul: Say Yayınları.